

УДК 82.0(045)

СУЧАСНА ЗАХІДНА НАРАТОЛОГІЯ

Рибалка І.С., Щербакова Ю.Г.

Маріупольський державний університет

У статті розглянуті концепції вивчення одного з найдосліджуваних літературних дискурсів – «нараторології», як одного з самих актуальних напрямів у сучасній філології. Були розглянуті дослідження західних вчених на предмет розвитку «нової нараторології».

Ключові слова: нараторологія, посткласична нараторологія, нараторологічне дослідження, наратив, текст.

Постановка проблеми. Впродовж останніх десятирічь ХХ століття концептуальне вирішення нараторологічних питань привернуло інтерес вчених-філологів, тим самим дозволило нараторології сформуватися в окрему галузь літературознавчих знань.

Нараторологія зародилась як окрема гуманітарна дисципліна наприкінці 60-х років ХХ століття у працях французьких структуралістів. Згодом вона розробила цілий ряд термінів і терміносполук, як «нараторологія», «наративістика», «наративні студії», «наративна теорія», «теорія наратива» тощо. Вона почала свій шлях від розділу теорії літератури, де здобула своє теоретичне обґрунтування. Згодом нараторологія проникла у інші наукові дисципліни, такі як історія, соціологія, психологія, політологія, теологія, право, філософія.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нараторологія стала предметом особливої уваги у роботах таких сучасних зарубіжних вчених як А. Ньуннінг, Д. Герман, М. Ян, М.-Л. Р'ян, М. Баль, а також вітчизняних авторів: В. Тюпа, І. Папуша та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На сучасному етапі теорія оповідання – нараторологія – бурно розвивається та визначає список методів, за допомогою яких можна структурувати текст на детально дослідити окремі його елементи. Проте увага до наративу в літературі спостерігається ще з часів Античності, коли були окреслені певні вимоги щодо структури літературного твору. Сьогодні ж нараторологія охоплює не лише літературні тексти, а й кінематограф, драматургію, поезію тощо. Аналіз останніх досліджень з нараторології підіймає питання про становлення нового етапу розвитку цієї науки – «нової нараторології» та особливості її розвитку.

Метою статті є окреслення розвитку у широкій історичній перспективі нараторології як самостійної галузі гуманітарних знань: від класичної до посткласичної (нової) нараторології, висвітлення основних стадій її становлення та аналіз перспектив розвитку теорії оповіді в осмисленні теоретиками західної наукової традиції.

Виклад основного матеріалу. Сучасна нараторологія являє собою досить велику область наукового пошуку в галузі сюжетно-оповідних висловлювань (дискурсів), що співвідносяться з певною фабулою (історією, інтригою). Зусиллями істориків, філософів, культурологів категорія нарративності отримала досить широке поширення і багате концептуальне наповнення. Особливо слід відзначити роль філософа П. Рікера, історика Х. Уайта, літературознавця В. Шміда, які доклали значні зусилля задля досягнення нинішніх надбань у нараторологічних досліджень.

В широке вживання поняття «нараторологія» починає входити після новаторських робіт Р. Барта, К. Бремона, Цв. Тодорова, особливо його «Grammaire du Decameron» (1969). Однак, як галузь літературознавства нараторологія мала вже чималу історію: російській традиції це роботи А. Н. Веселовського, В. Проппа, Б. Томашевського, О. Фрейденберг, М. Бахтіна та інші; в німецькомовній – О. Людвіга, К. Фрідемманн, К. Хамбургер, Ст. Кайзера, Р. Мюллера; в англійській – П. Лаббока, Н. Фрідмана, К. Брукса і Р. Уоррена та інші). Тим не менш, предмет цієї наукової дисципліни і, відповідно, її епістематичний статус на сьогоднішній день не є остаточно визначеним. Вчені і досі дуже яро сперечаються на предмет дефініції поняття «нараторологія», приміром, існує формалістське розуміння нараторології, діалогічне й феноменологічне, аристотелівський та деконструктивістський підходи, історичний, соціологічний, антропологічний, феміністичний й політологічні погляди. Останнім часом з'явилися також численні «нові нараторології» – посткласична, соціонараторологія, психонараторологія [2].

Така велика кількість підходів зумовлює появу численних об'єктів та предметів дослідження нараторології та пояснює специфіку методологічних засад. Дж. Принс (США), який здійснив спробу ревізувати нараторологічні здобутки у своєму труді «Огляд нараторології» [7], зауважує, що не всі ці галузі знань на пряму стосуються нараторології та погоджується з Р. Бартом, який писав у «Вступі до структурного аналізу розповідних текстів», що поза розповідним рівнем тексту знаходяться інші системи (соціальна, економічна, ідеологічна) і їх має вивчати інша семіотика. Дослідник Н. Дінготт [9] пропонує відокремлювати нараторологію як теоретичну поетику від інших галузей літературознавчих досліджень, таких як інтерпретація, історична поетика і критика.

Однак, незважаючи на дискусії, що точаться навколо завдань нараторології, більшість вчених погоджується, що нараторологія або «теорія розповіді» (англ. narratology, франц. narratologie, від лат. narrare: розповідати, оповідати і грец. logos: слово, вчення) – це наука про оповідні структури, яка досліджує специфіку, компетенцію, форму та функціонування, спільні та відмінні ознаки оповідей (розповідей), моделювання фавул, визначення відповідних типологічних рядів» [8, с. 94].

Нараторологія як наука ставить перед собою завдання виявлення спільних рис окремих наративів, визначення їх відмінностей, систематизацію законів створення, існування та розвитку. У широкому сенсі предметом вивчення нараторології

є природа, форма і функціонування наратива. У вузькому ж значенні – увагу фокусується на можливих співвідношеннях між розповіддю і нарративним текстом, наратуванням і нарративним текстом, розповіддю і наратуванням [3].

На певному етапі свого існування наратологію можна було розглядати як форму структуралізму, оскільки у переважній кількості структуралістських досліджень 70–80-х років минулого століття чітко виділяється тенденція до переходу на наратологічні позиції. Більшість дослідників згодні, що інтелектуальна традиція, з якої виросла наратологія, почалась з лінгвістичної роботи Ф. де Соссюра. Шляхом розрізнення двох термінів *parole* (серія мовних актів) та *langue* (феномен мови як системи знаків), Соссюр започаткував «структуралізм» як науку про системи або структури, що є незалежними від значення. Пізніше Р. Барт визначає нарратив як форму буття оповідального тексту [2].

Сучасна теорія оповідання відзначається стрімким збільшенням нових підходів до розповідного тексту, а, тому постає питання, чи можуть ці нові підходи вважатися наратологією, адже багато з них репрезентують різні форми цієї теорії, аналізу чи застосування, що виникли в різних теоретичних школах дослідження наративу. Фактом є те, що термін «нاراتологія» вживається сьогодні у двох різних сенсах. Одні дослідники вживають його дуже широко, що зближує цю дисципліну з «нарративними студіями» (Д. Германа). Інші ж, наприклад, Р. Кінан, трактують наратологію дуже вузько, як відгалуження нарративної теорії, що розвинулася в шістдесятіх і ранніх сімдесятіх головним чином у Франції під егідою структуралізму і формалізму [1].

Сучасний німецький наратолог А. Нюннінг виділяє вісім головних напрямів розвитку посткласичної наратології: 1) *контекстуалістські, тематичні і ідеологічні* підходи (нاراتології в літературознавстві): контекстуалістська наратологія, наратологія і тематика, порівняльна наратологія, прикладна, марксистська, феміністська, тілесна, етнічна, постколоніальна, соціонаратологія; 2) *трансжанрові і трансмедіальні*: наратологія і жанрова теорія, наратологія і драма, наратологія і поезія, наратологія і кіно, наратологія і музика, наратологія і візуальні мистецтва; 3) *прагматичні і риторичні*: прагматична наратологія, етнічна і риторична наратологія; 4) *когнітивні і рецептивні*: психоаналітична, когнітивна, побутова наратологія; 5) *постмодерні* і посткласичні деконструкції класичної наратології: постмодерна, постструктуралістська, динамічна наратологія; 6) *лінгвістичні*: лінгвістична, стилістична, соціолінгвістична наратологія, дискурс-аналіз і наратологія; 7) *філософські* нарративні теорії: теорія можливих світів, наратологія і теорії фікційності, феномено-логічні нарративні теорії; 8) інші *інтердисциплінарні* нарративні теорії: наратологія і доба високих технологій, антропологія, когнітивна психологія, теорії історіографії, теорія систем [3, с. 235–236].

Слід зазначити, що з восьми підходів, окреслених А. Нюннінгом до «нової наратології», тільки три вважаються домінуючими методологічними парадигмами сучасної наратології: *контекстуалістська* (*contextualist narratology*), яка пов'язує

оповідні явища з певними культурними, історичними, тематичними і ідеологічними контекстами, що розширює центр уваги від структурних аспектів до проблем розповідного змісту; *когнітивна* (*Cognitive narratology*), що зосереджується на інтелектуальному та емоційному розумінні оповіді, її основна задача представити антропологічну спроможність розуміння тексту, щоб змоделювати або зпрогнозувати сприймання розповіді; *трансжанрові* (оповідання поезії та драми) і *трансмедіальні* (оповідання різних ЗМІ) підходи досліджують доречність поняття нарративності для дослідження різних жанрів художньої літератури, а також у ЗМІ, поза межами традиційної області літературного оповідання [7, с. 7–8].

Ф. Джаннідіса, сучасний німецький вчений, який застосував трансжанровий підхід наратології для вивчення ролі наративу в кіномистецтві звертає увагу на те, що одна і та ж історія може бути репрезентована різними засобами, однак їх результат не завжди відповідає заявленим завданням, що є наслідком неоднорідності репрезентативних можливостей цих засобів (роман, кіно, балет) [4].

На думку А. Нюннінга, різниця між класичною і посткласичною наратологіями полягає в тому, що головним об'єктом дослідження в класичній наратології є оповідний текст (нарратив), його будова і властивості, в посткласичній наратології – процес читання наративу, оповідні стратегії. В класичній наратології спостерігається акцентування уваги на статичному продукті, в посткласичній наратології – на динамічному процесі. Перевага в класичній наратології віддається бінарним опозиціям і дуальним парам, в посткласичній – загальнокультурній інтерпретації і цілісному описові. Класична наратологія є відносно цілісною дисципліною, посткласична – це інтердисциплінарний проект, що складається з різномірних підходів. Основними варіантами класичної наратології є семантична (та, що вивчає оповідну семантику) та орієнтована на історію (сюжет), для якої важливим є нарративний синтаксис, дискурсивно орієнтована наратологія і, нарешті, риторична, яку цікавлять прагматичні аспекти наративу [3].

А. Нюннінга вважає за потрібне скоординувати термінологію та понятійний апарат наратології: найбільш загальним поняттям, яке покриває усі наратологічні різновиди досліджень, є поняття «нарративні студії», що поділяються на «нарративні теорії» і «аналіз та інтерпретацію нарративів». Серед нарративних теорій дослідник виділяє такі, як: історіографічна нарративна теорія, філософська нарративна теорія, лінгвістична нарративна теорія, класична наратологія і теорія роману. Серед різновидів класичної наратології називаються такі: семантична, синтактична, дискурсивна та риторична наратологія.

Хронологічно наступним етапом класичної наратології стала посткласична або «нова» наратологія, серед різновидів якої – когнітивна, натуральна і феміністична. Дж. Едер (Велика Британія), автор дослідження «Наратологія і теорії когнітивної рецепції» розкриває продуктивність взаємообміну ідеями між наратологією і когнітивними дослідженнями для обох цих галузей. Дослідник тлумачить поняття «нاراتологічне до-

слідження»: таке дослідження завжди залучає теорії, які діють на високому рівні абстракції, і займаються передусім загальними елементами і структурами розповіді, які йдуть далі окремих одиничних текстів, окремих культур та історичних періодів. Систематичне визначення і опис цих елементів і структур є головною метою таких оповідних теорій. На думку цього автора, саме це відрізняє наратологію від праць, які зосереджуються на історії, сприйманні чи інтерпретації конкретного твору тому, що в основі теорії нарації є комунікація, рецепція і пізнання, а спосіб, яким вивчається текст, залежить від того, що береться за основу: структуралізм, герменевтика, чи конструктивізм. Отже, когнітивні теорії розуміють теорію комунікації як основу наратології, адже нарація передбачає комунікацію, комунікація передбачає сприймання, а сприймання передбачає пізнання [3].

Д. Герман (США), у роботі «Переосмислення наратології: дослідження наративно організованих систем думки» поставив за мету окреслити конкретні кроки до вироблення міждисциплінарного підходу в наратології та зосереджуючись на зв'язку між наративом і пізнанням, доводить, що теоретики мусять позбутися розбіжностей, які сьогодні розділяють гуманітаріїв, філософів, суспільників і комп'ютерників. Д. Герман вдається виявити головні стратегії переосмислення наратології в новій парадигмі міждисциплінарних досліджень. Він синтезує ряд дослідницьких традицій, на кшталт, наратологічних праць з фокалізації, репрезентації свідомості і зв'язків між відповідними рівнями, а також соціолінгвістичні дослідження розказування історій; роботи, базовані на соціокультурному підході Л. Виготського [5].

М.-Л. Р'ян (США) у доповіді «Наративна картографія: до візуальної наратології» пропонує у вивченні наратології застосовувати таблиці і діаграми. Дослідниця вважає, що процес пізнання розповідного тексту передбачає створення ментального образу розповідного світу, тобто активності, яка вимагає картографування виразних складових цього світу – для цього читачеві необхідна так звана «візуальна карта». На її думку «візуальна карта» – візуалізація просторових даних; її мета – допомогти користувачам зрозуміти просторові взаємозв'язки [8].

Отже, можна стверджувати, що наратологія пройшла у своєму формуванні три фази. Перша розпочалась ще за часів Античності, але набу-

ла бурхливого розвитку в середині XIX століття у Європі та США, коли відзначалася акумулююча знань про наратив, а саме нормативна риторика і поетика, практичне знання романістів і спостереження літературних критиків. Цей період накопичення знань тривав до середини XX століття, і учені оперували здобутими концепціями, організовуючи їх під різними назвами і гаслами.

На окрему дисципліну наратологія перетворилася в другій фазі свого розвитку, коли у 1969 році Цв. Тодоров запропонував цю назву у праці «Грамматика Декамерона», а Ж. Женетт надав їй чітких концептуальних обрисів. У жєнеттівському вигляді наратологія проіснувала аж до кінця 80-х років XX століття.

Третя фаза розвитку наратології, що триває від 90-х років минулого століття до нашого часу, відзначається так званим «нاراتологічним поворотом», тобто широкою експансією наратології в інші дисципліни – теологію, психологію, соціологію, історію, право. Тоді, на початку цього етапу, учені завели мову про потребу оновленої, постструктуралістської наратології, яка б відмовилася від дослідження глибинних структур, а займалася б інтерпретацією текстів, орієнтованою на контекст. Сьогодні ж мова часто йде про, так звані, «нові наратології», що залучають до свого методологічного арсеналу фемінізм, постколоніалізм, культурні студії.

Очевидно, що поява узагальнюючих праць з наратології, зокрема опублікованих останніми роками «Енциклопедії наративної теорії» за редакцією Д. Германа, М. Яна і М.-Л. Р'ян та чотиритомної антології «Наративна теорія», упорядкованої М. Баль, свідчать про завершення третьої фази розвитку цієї науки.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Як підсумок усього вище сказаного, варто зазначити, що впродовж довгих років наратологічний науковий проект залишається предметом жвавого наукового інтересу так як ця проблема є й досі невирішеною та викликає все нові запитання. Так, поступово відбувається переміщення дослідницьких акцентів у площину дискурсивно-текстуальних практик і отримання сучасними методологічними положеннями наратології оновлених контурів, що уможливило більш глибоке розуміння не тільки літературних текстів, а й інших видів мистецтва. Безперечно, чимало питань з цієї проблематики порушено і досліджено, однак залишається ще велике поле для діяльності.

Список літератури:

1. Барт Р. Введение в структурный анализ повествовательных текстов / Р. Барт; пер. Г. К. Косикова. – М.: МГУб, 1987. – 139 с. – (Зарубежная эстетика и теория литературы XIX-XX вв.: трактаты, статьи, эссе).
2. Новікова Є. С. Теоретичні підвалини дослідження наративу в сучасній лінгвістичній парадигмі / Є. С. Новікова // Вісн. ХНУ. – 2010. – № 928(63). – С. 186-191.
3. Папуша І. Modus ponens. Нариси с наратології / І. Папуша. – Тернопіль: Крок, 2013. – 255 с.
4. Janninis F. Narratology and the Narrative / F. Janninis // What is Narratology: Questions and Answers Regarding the Status of a Theory / Ed. by T. Kindt, H.-H. Muller. – Berlin: Walter de Gruyter, 2003. – P. 35-54.
5. Herman D. Regrounding Narratology: The Study of Narratively Organized Systems for Thinking / D. Herman // What is Narratology: Questions and Answers Regarding the Status of a Theory / Ed. by T. Kindt, H.-H. Muller. – Berlin: Walter de Gruyter, 2003. – P. 303-332.
6. Narratology and Cognitive Reception Theories // What is Narratology: Questions and Answers Regarding the Status of a Theory / Ed. by T. Kindt, H.-H. Muller. – Berlin: Walter de Gruyter, 2003. – P. 277-301.
7. Prince G. Surveying Narratology / G. Prince // What is Narratology: Questions and Answers Regarding the Status of a Theory / Ed. by T. Kindt, H.-H. Muller. – Berlin: Walter de Gruyter, 2003. – P. 1-16.

8. Ryan M.-L. Possible Worlds, Artificial Intelligence and Narrative Theory / M.-L. Ryan. – Bloomington; Indianapolis: Indian Univ. Press, 1991. – 610 p.
9. Todorov T. Grammaire du Decameron / T. Todorov. – Paris: The Hague Mouton, 1969. – 100 p.

Рыбалка И.С., Щербакова Ю.Г.

Мариупольский государственный университет

СОВРЕМЕННАЯ ЗАПАДНАЯ НАРРАТОЛОГИЯ

Аннотация

В статье рассмотрены концепции изучения одного из литературных дискурсов – «нарратологии», как одного из самых актуальных направлений в современной филологии. Были изучены наиболее интересные исследования западных ученых как реализация принципов «новой» нарратологии.

Ключевые слова: нарратология, постклассическая нарратология, нарратологическое исследование, нарратив, текст.

Rybalka I.S., Shcherbakova Ju.H.

Mariupol State University

MODERN WEST NARRATOLOGY

Summary

The article analyzes the current situation in one of the humanitarian branch dealing with fiction – «narratology» as one of the most important and most studied areas in modern philology. The article presents studies of the modern western scientists in the field of narratology.

Keywords: narratology, postclassical narratology, narrative, narrative's research, fiction.